

**Дисципліна: Економіка праці та соціально-
трудова відносини**

Савченко Сергій Миколайович
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки
savchenko-s-n@ukr.net

Лекція 1

***Праця та соціально-трудова
відносини як предмет
наукового економічного
дослідження***

Основна література

Економіка праці і соціально трудові відносини. Акулов М. Г., 2012.
Автор: Акулов М. Г., Драбаніч А. В., Євась Т. В. та ін.
Видавництво: Центр учбової літератури
Сторінки: 328

Економіка праці та соціально-трудоі відносини. О.А. Грішнова. 5-те вид., 2011.
Автор: Грішнова О.А.
Видавництво: Знання
Сторінки: 390

Економіка праці та соціально-трудоі відносини: Навч. посіб.
Рекомендовано МОН / Гриньова В.М., Шульга Г.Ю. — К., 2010. — 310 с

Економіка праці та соціально-трудоі відносини: Навч. посіб.+компакт диск.
Рекомендовано МОН / Іляш О.І., Гринкевич С.С. — К., 2010. — 476 с

План

- 1. Структура і логіка курсу. Взаємозв'язки дисципліни "Економіка праці та соціально-трудова відносини" з іншими дисциплінами та науками**
- 2. Праця і соціально-трудова відносини як предмет наукового економічного дослідження**

Тема 1. Праця як сфера життєдіяльності і основний фактор виробництва

Тема 2. Населення і трудові ресурси суспільства

Тема 3. Ринок праці в економічній системі

Тема 4. Соціально-трудові відносини

Тема 5. Зміст та задачі нормування праці

Тема 6. Вивчення витрат робочого часу

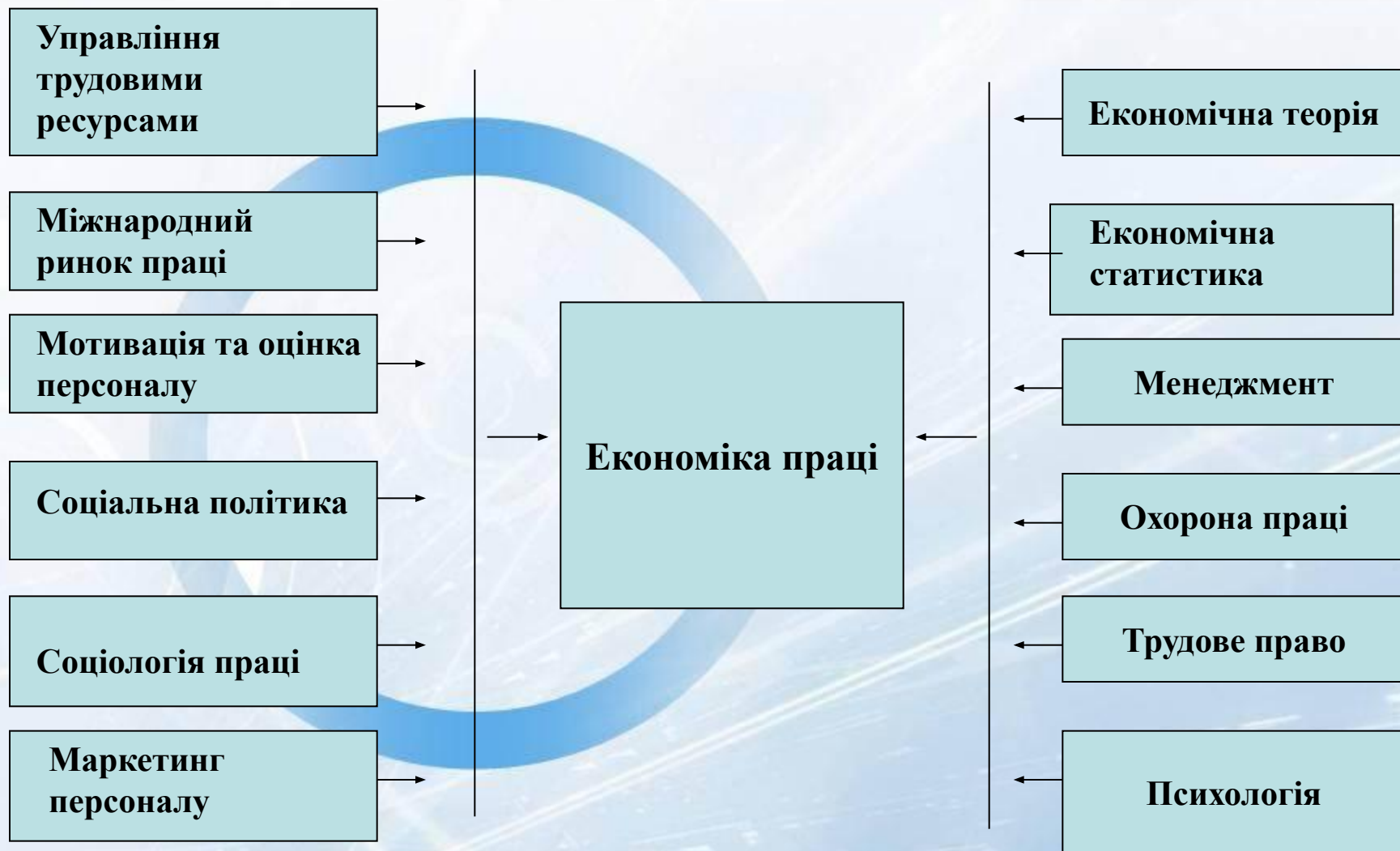
Тема 7. Персонал підприємства

Тема 8. Економічна сутність і методи вимірювання продуктивності

Тема 9. Сутність, функції, структура та принципи організації заробітної плати.

Тема 10. Організація праці на підприємстві

1. Структура і логіка курсу. Взаємозв'язки дисципліни "Економіка праці та соціально-трудові відносини" з іншими дисциплінами

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

ПРАЦЯ - ЦЕ СКЛАДНЕ І БАГАТОАСПЕКТЕ ЯВИЩЕ, ЯКЕ ВІДІГРАЄ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА І КОЖНОЇ ЛЮДИНИ ТАКУ ВАЖЛИВУ РОЛЬ, ЩО САМЕ ЦЕ ПОНЯТТЯ В ШИРОКОМУ РОЗУМІННІ Є НЕВІДДІЛЬНИМ ВІД ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ.

Особливості праці як об'єкта дослідження

- праця, як доцільна діяльність людей зі створення благ та послуг, має бути ефективною, раціонально організованою;
- праця є однією з головних умов життєдіяльності не лише окремої особи, але і будь-якого підприємства чи організації, а також суспільства в цілому
- в процесі праці формується система соціально-трудоких відносин, які утворюють стрижень суспільних відносин на рівні економіки в цілому, регіону, підприємства і мікроколективу.

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Свідома,
цілеспрямована,
утворююча діяльність

Прикладання людиною розумових та фізичних зусиль для одержання корисного результату у задоволенні своїх матеріальних та духовних потреб

Праця

Вияв людської
особистості

Процес перетворення ресурсів природи в цінності та блага, що здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів (економічних та адміністративних), так і внутрішніх спонукань

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

У такому визначенні праця включає в себе, окрім традиційних видів людської діяльності, також **творчі**, новаційні її види, зокрема **підприємництво**.

Метою творчих видів діяльності є створення нових ідей, образів, методів, уявлень, технологій тощо. **Творчість** один із видів праці.

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Як самостійній економічній категорії праці притаманні кількісні і якісні характеристики.

Кількісна характеристика праці полягає у тому, що вона є витратою певного обсягу енергії.

З економічної точки зору кількісна характеристика праці проявляються в таких поняттях, як:

- чисельність зайнятих
- тривалість робочого дня
- трудомісткість
- інтенсивність праці та ін.

Якісна характеристика праці проявляється в таких поняттях і категоріях, як:

- складність роботи
- професійна специфіка
- якість кінцевих результатів праці (продукції, послуг)
- ефективність витраченої праці
- відповідальність за трудову діяльність та ін.

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

В системі людської життєдіяльності праця синтезує не тільки економічні, але й соціальні функції, оскільки вона узагальнює достатньо складний спектр економічних і соціальних відносин. Серед завдань, що реалізуються цією категорією:

- покращення виробничо-технічних умов праці
- покращення матеріального і культурного рівня життя працівників
- територіальний і галузевий розподіл трудового потенціалу

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Іншою, не менш важливою, практичною функцією праці є її роль у формуванні системи соціально-трудової діяльності, а саме:

- дотримання виробничої і громадської дисципліни
- відповідальність за якісне та своєчасне виконання завдань

Ще однією практичною функцією праці виступає синтез факторів соціального, економічного, соціально-політичного та суто психологічного характеру, реалізація яких в практиці роботи підприємств у ринкових умовах господарювання зростає. Це:

- колективність
- організованість
- ступінь врахування потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій працівників

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Соціально-трудо́ві відно́сини – комплекс взаємовідносин між людьми пов'язаних із залученням працівників, використанням та оплатою їхньої праці, відтворенням робочої сили та спрямованих на забезпечення високої якості життя працівників та високої ефективності економічної діяльності.

Україна – демократична соціальна держава

Соціально орієнтована ринкова економіка — це ринкова економіка, якій силою державного впливу надається орієнтація на розвиток і добробут громадян. 12

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Ринкова економіка ґрунтується на конкуренції і орієнтується на економічну ефективність, їй байдужі проблеми соціальної справедливості.

Механізми державного регулювання економіки та соціального партнерства на всіх рівнях:

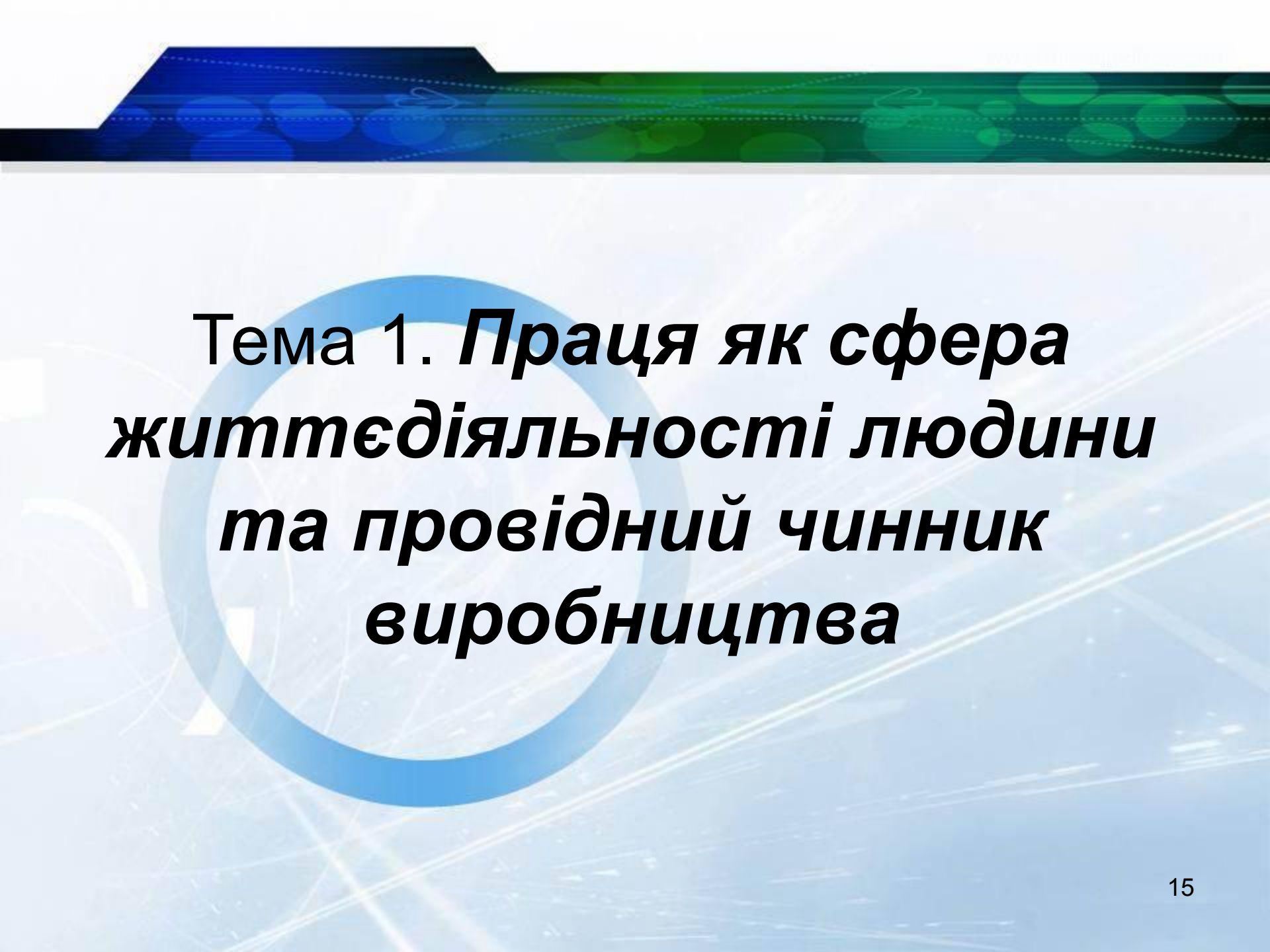
- забезпечують ефективну зайнятість населення в поєднанні з системою соціального страхування
- встановлюють гарантовані рівні мінімальної заробітної плати, пенсій, стипендій, не нижчі ніж величина відповідних прийнятних соціальних стандартів.

2. ПРАЦЯ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.

Чим успішніше реалізуються ринкова справедливість, механізм залежності особистих доходів від трудової та підприємницької активності, тим вищі реальні доходи громадян і тим ширші можливості для придбання на платній основі соціально значимих благ та послуг.

Рівень доступності соціально значимих благ та послуг для громадян на ринковій, платній основі залежить від стабільності економічного зростання та ефективності зайнятості, що обумовлює постійне зростання особистих доходів, підвищення рівня платоспроможності й споживання населення.

У соціально орієнтованій ринковій економіці трудові й соціальні процеси не просто тісно взаємопереплітаються — вони стають одним цілим.

**Тема 1. *Праця як сфера
життєдіяльності людини
та провідний чинник
виробництва***

План

- 1. Сутність категорії «праця» та її соціально-економічні характеристики.**
- 2. Роль праці у розвитку людини і суспільства.**
- 3. Зміст, характер і види праці**

1. СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ „ПРАЦЯ“ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.

За традиційним (зокрема марксистським) підходом до розгляду праці як чинника виробництва, процес праці містить три обов'язкові елементи:

- Доцільну діяльність людини (власне працю)
- Предмети праці
- Засоби праці

1. СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ „ПРАЦЯ“ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.

Нині економічна наука розглядає щонайменше п'ять елементів процесу праці

Взаємодія людини з елементами процесу праці

1. СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ „ПРАЦЯ“ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.

- ***Предмет праці*** - річ, дана природою, або предмет, вироблений попередньою працею, чи об'єкт надання послуг, на які спрямована трудова діяльність працівника з метою надання їм нових корисних людині властивостей;
- ***Засоби праці*** - провідник продуктивної дії людини на предмети і сили природи, те знаряддя, за допомогою якого працівник впливає на предмет праці;

1. СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ „ПРАЦЯ“ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ.

- **Технологія** - визначений порядок виробничих процесів, сукупність методів впливу на предмет праці для зміни чи надання йому нових властивостей, форми, місцезнаходження в просторі, взаємного розташування складових блага, що виробляються;
- **Організація праці** - система виробничих взаємозв'язків працівників із засобами виробництва та між собою, утворює певний порядок організації та здійснення процесу праці
- **Сама праця** (жива праця) – процес усвідомленого впливу працівника на предмети праці за допомогою засобів праці, технології, організації з метою зміни предметів і сил природи задля задоволення своїх потреб.

2. РОЛЬ ПРАЦІ У РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА.

Основні функції праці:

- I • Є основним, природнім, суспільно визнаним, моральним способом задоволення всіх матеріальних і дуже багатьох духовних потреб як окремої людини, так і людства в цілому.
- II • Створює суспільне багатство, пристосовує природні умови для зручності людей, опосередковує, регулює, контролює одержання людиною природних благ.
- III • Формує спільноти людей, суспільство загалом і визначає суспільний прогрес. Праця та її результати визначаються суспільством як природна основа соціальної диференціації, вони є серцевиною всіх соціальних відносин.

2. РОЛЬ ПРАЦІ У РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА.

IV

- Праця та підготовка до неї стає основною рушійною силою розвитку людини. Створюючи та вдосконалюючи матеріальні й духовні блага, людина набуває знань, трудових навичок, вміння ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Праця – це визначальна сфера соціалізації людини в суспільстві.

V

- В праці і завдяки праці люди пізнають як закони свого розвитку, так і закони природи. Інтелектуальна, творча праця відкриває кожній окремій людині та людству загалом шлях до свободи, включаючи свободу від природних небезпек, від хвороб, від матеріальних нестатків.

3. Зміст, характер і види праці

Процес праці є складним соціально-економічним явищем, котре розкривається в двох аспектах:

- З одного боку, це процес доцільної діяльності людини, спрямований на перетворення предметів праці на споживчі вартості. Впливаючи на предмети праці, перетворюючи їх та видозмінюючи для досягнення конкретної мети виробництва, людина витрачає фізичну та нервову енергію. Це визначає фізіологічний аспект процесу праці.
- З іншого боку, в процесі праці людина взаємодіє з іншими людьми, вступаючи в певні суспільні відносини. Праця проявляється як суспільне явище.

Праця за своїм змістом є матеріальним процесом ставлення людей до природи, а за характером – суспільним процесом, який виражає взаємовідносини людей у процесі їхньої спільної діяльності.

3. Зміст, характер і види праці

Зміст праці характеризує взаємодію особистісних і речових чинників процесу праці, обсяг і структуру трудових функцій людини, її професійні знання, необхідні для здійснення трудового процесу вміння та навички. До основних елементів, що характеризують зміст праці, відносять такі категорії, як **продуктивна сила, інтенсивність, якість, складність і важкість праці.**

Продуктивна сила праці характеризує технічні, організаційні, культурні та інші можливості виробничої діяльності людини. Продуктивність праці виражається в її результативності. Повнота реалізації можливостей, закладених у продуктивну силу праці, значною мірою залежить від її інтенсивності.

Інтенсивність праці характеризує обсяг трудових витрат (фізичної та розумової енергії) на одиницю робочого часу, напруженість праці.

3. Зміст, характер і види праці

Особливості витраченої робочої сили, відмінності її з погляду внутрішніх властивостей характеризує категорія **якості праці**, котра визначається рівнем професійної майстерності працівника, його освіченістю, сумлінністю, творчістю, зацікавленістю, комунікабельністю тощо.

Складність праці характеризується функціями, котрі виконують працівники у виробничому процесі. Чим складніше праця, тим більшої спеціальної професійної підготовки й кращих здібностей працівника вона потребує.

У будь-якому трудовому процесі на організм людини впливають фактори виробничого середовища, які характеризує категорія **важкості праці**, вона визначається рівнем фізичних зусиль та нервової напруги, необхідним для нормального виконання роботи.

3. Зміст, характер і види праці

Розглядаючи категорію „**характер праці**”, варто звернути увагу на існування двох поглядів на це поняття.

- I. Полягає в тому, що поняття характеру праці відображає особливості процесу праці, який здійснюється в тих чи інших організаційно-технічних умовах. В цьому випадку поняття „зміст” і „характер” праці накладаються одне на одне, оскільки за їх допомогою виражаються одні й ті самі явища зі сфери взаємодії людини і природи.
- II. Визначає характер праці як категорію, котра відображає особливості взаємозв'язку людей у процесі їх спільної трудової діяльності, специфіку відносин між ними залежно від їх участі у процесі праці.

3. Зміст, характер і види праці

Класифікація видів праці за різними ознаками

3. Зміст, характер і види праці

3. Зміст, характер і види праці

3. Зміст, характер і види праці

3. Зміст, характер і види праці

Види праці за умовами праці, характеристиками та рівнем їх сприятливості для людини :

- Стаціонарна та нестаціонарна
- Наземна та підземна
- Важка, середньо важкості та легка
- Приваблива та неприваблива
- Вільна та з різними ступенем регламентації

3. Зміст, характер і види праці

Конкретна праця – це корисна праця, котра витрачається у певній формі та якісно відрізняється від усіх інших видів праці. Змістом конкретної праці є кількісний і якісний склад трудових функцій (відмінність у професіях, рівні кваліфікації працівників тощо), їх співвідношення і взаємозв'язок у конкретному процесі праці. Результатом різних видів конкретної праці є різні споживчі вартості (товари та послуги).

Абстрактна праця – це витрати людської енергії, частка затрат суспільної праці безвідносно до тієї конкретної форми, в якій вона здійснюється.

Якщо творцем споживчої вартості є конкретна праця, то творцем вартості виступає абстрактна праця, оскільки однорідність праці робить товари порівнюваними між собою.

3. Зміст, характер і види праці

- **Регламентованою** (α -працею) називається діяльність, за якої працівник має діяти у чіткій відповідності до заданої технології (інструкції) і не має об'єктивної можливості змінити цю технологію.
- **Новаційною, творчою** (β -працею) називається діяльність, за якої працівник зайнятий лише створенням нового в науці, техніці, мистецтві, економіці та ін. сферах
- **Духовною** (γ -працею) називається діяльність, метою якої є вплив на моральні основи людського існування

3. Зміст, характер і види праці

Результат регламентованої (α -праці) – обсяг продукції – можна збільшити лише за рахунок збільшення тривалості або інтенсивності роботи.

Результат новаційної (β -праці) не залежить безпосередньо від тривалості та інтенсивності роботи. Він визначається передусім творчими здібностями до певного виду діяльності, мотивованістю (активністю) людини та умовами їх реалізації в суспільстві і на робочому місці зокрема.

Позитивна духовна (γ -праця) створює естетичні й правові умови для зростання продуктивності і покращення відносин між людьми

Негативна (γ -праця) веде до деградації людини, природи й суспільства.